

Володимир Горин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ольга Малішевська

студентка гр. ФФзм-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Перспективи стабілізації рівня суспільного добробуту в умовах війни в Україні значною мірою пов'язані із забезпечення належного функціонування соціальної сфери та реалізацією ефективного соціального захисту населення. Досягнення цього складного завдання потребує проведення обґрунтованої та гнучкої бюджетної політики. Як складний та багатоаспектний комплекс рішень щодо формування і використання бюджетних ресурсів, бюджетна політика забезпечує узгодження інтересів різних суспільних груп, справедливий розподіл бюджетних ресурсів в економіці як необхідних передумов для утвердження суспільно визнаного стандарту життя. Через бюджетну політику держава, як суспільний інститут, реалізує покладені на неї функції, зокрема й соціальну, що втілюється у перерозподілі доходів між різними верствами населення, а також організації пропускання суспільно важливих послуг.

В кризових умовах інструментарій впливу держави на перебіг економічних процесів значно активізується. В першу чергу, він спрямований на стабілізацію економічної ситуації, соціальний захист тих верств населення, які відчують негативний вплив кризових явищ на власний добробут. Воєнні дії в Україні, спричинені іноземною агресією проти нашої держави, стали безпрецедентним з точки зору наслідків негативним чинником, що призвів до руйнації економіки, окупації території, падіння рівня добробуту основної частини населення. За цих обставин, які загрожують самому існуванню держави, важливим питанням є оперативна трансформація бюджетної політики з урахуванням новітніх викликів стабільності розвитку. Існує необхідність у переформатуванні цілей бюджетної політики та перерозподілі бюджетних ресурсів з їх концентрацією на питаннях ефективного оборони країни та дієвого соціального захисту населення в умовах війни.

В ринковій економіці бюджет розглядають як інструмент розподільчих та перерозподільчих процесів, що отримують практичне втілення у бюджетній політиці. Проте, більшість наукових дефініцій бюджетної політики, наявних в сучасній економічній літературі, визначають її головною метою забезпечення соціально-економічного розвитку через прискорення економічного зростання та підвищення добробуту суспільства. Так, на думку В. Дем'янишина, бюджетна політика являє собою «діяльність держави щодо використання бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства» [1, с. 23]. Згідно наукової позиції Т. Каневої та А. Галабурди, бюджетна політика –

це «сукупність заходів та методів регулювання державного бюджету, які спрямовані на сприяння економічного зростання та структурних перетворень, підвищення якості добробуту громадян та реалізації стратегічних цілей» [2, с. 101].

Можна помітити, що наведені дефініції характеризують зміст та цілі бюджетної політики мирного часу та не враховують реалії воєнного періоду. На наш погляд, пріоритети бюджетної політики мають відображати тенденції, які притаманні розвитку держави в конкретний момент часу, а основним принципом бюджетної політики має стати її гнучкість й адаптивність для оперативного маневрування наявними бюджетними ресурсами відповідно до динамічних змін зовнішнього середовища. Відповідно, в умовах активної фази війни в Україні говорити про економічний розвиток та підвищення добробуту населення як цілі бюджетної політики недоречно, адже питання стоїть у забезпеченні стабілізації економічної системи й стримуванні деструктивних тенденцій падіння рівня життя. Відтак, бюджетну політику, на наш погляд, доцільно характеризувати як цілеспрямовану діяльність держави щодо використання бюджетних відносин для досягнення їхнього позитивного впливу на макроекономічну динаміку й рівень добробуту суспільства в існуючих соціально-економічних та безпекових реаліях.

Повномасштабна війна в Україні, що супроводжується безпрецедентним падінням економіки та добробуту населення, загрозою не тільки стабільності, але й самому існуванню нашої держави, зумовлює радикальні зміни у бюджетній політиці на усіх рівнях публічного управління. Переведення економіки країни на воєнний лад також посилює необхідність у проведенні ефективної соціальної політики для зменшення негативного впливу війни на добробут населення. Для сучасної України складним завданням стало вирішення проблеми збільшення кількості людей, які втратили рідних, здоров'я, майно через воєнні дії, зростання масштабів внутрішньої міграції з територій активних бойових дій, безробіття й бідності серед внутрішньо переміщених осіб, психологічних проблем в людей, які перебували на території бойових зіткнень та ін.

Як свідчать результати соціологічних досліджень, наприкінці 2022 року рівень добробуту знизився у понад 2/3 мешканців країни, в тому числі 14% населення практично повністю втратили дохід, а для 1/3 людей втрати доходу були дуже значними. Менше ніж половину підприємців в Україні продовжили працювати в умовах війни, а 40% бізнесів закрились або закриються найближчим часом. Воєнні дії мають катастрофічний вплив на рівень бідності в Україні щодо забезпеченості житлом, адже 1/3 мешканців країни заявили про те, що внаслідок війни позбулись житла, автомобіля, зазнали інших матеріальних втрат; понад 10% населення втратили житло, яке або частково пошкоджене, або повністю зруйноване [3].

За цих обставин, актуальним завданням є вироблення поточних та довгострокових цілей бюджетної політики реалізації соціальної функції держави для поступового зниження негативного впливу війни на добробуту

населення. У поточному періоді, коли стійкого миру в Україні не досягнуто, головну увагу слід приділяти забезпеченню матеріальної підтримки осіб, що постраждали від воєнних дій, зокрема через надання соціальних трансфертів та заходи активної соціальної політики (допомогу у працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб в місцях їх тимчасового проживання, перекваліфікації та започаткуванні бізнесу). Для прикладу, в сучасний період в Україні впроваджено низку програм цільових грошових трансфертів для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), зокрема: допомога на проживання ВПО, компенсація власникам житла витрат за тимчасове розміщення ВПО, компенсація витрат роботодавцям на оплату праці за працевлаштування ВПО тощо. Вагому роль у матеріальній підтримці ВПО відіграють соціальні програми, фінансовані міжнародними організаціями, а саме проекти допомоги Всесвітньої продовольчої програми ООН, Агентства ООН у справах біженців та ВПО, Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні, ЮНІСЕФ та ін. Поряд із програмами соціальних виплат, важливим напрямом бюджетної політики в умовах воєнного стану є допомога місцевим органам влади в адаптації інфраструктури до надання послуг ВПО, зокрема фінансова підтримка галузі охорони здоров'я, співфінансування заходів з підготовки до проведення опалюваного сезону, облаштування модульних містечок для ВПО, грантова підтримка для працевлаштування біженців та ін.

Проте, реалізація заходів пасивної соціальної політики з орієнтацією на короткострокові цілі має нетривалий ефект щодо впливу на рівень добробуту населення. Більш того, фінансування програм соціальних трансфертів вимагає значного бюджетного ресурсу, що є одним із чинників зростання заборгованості держави. Тому в довгостроковому періоді провідними векторами бюджетної політики соціального спрямування стануть: по-перше, розвиток використання інструментарію бюджетного стимулювання економічної активності ВПО та включення їх в економічну ринкову взаємодію, зокрема грантові програми на відкриття власної справи, для перенавчання та перекваліфікації тощо; по-друге, розвиток бюджетних механізмів будівництва й відновлення житла для осіб, які його втратили від війни, в тому числі формування фонду комунального житла, активізацію іпотечних схем та ін.

У контексті реалізації першого із визначених векторів бюджетної політики в Україні впроваджено механізми фінансового стимулювання підприємництва. Крім загальнодоступних програм пільгового кредитування малого бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%», в нашій країні реалізують цільові урядові програми «єРобота» (з можливістю отримати від держави стартовий капітал на відкриття власної справи до 250 тис грн) [5], «Рука допомоги» (надання непрацюючим громадянам із малозабезпечених сімей одноразової безвідсоткової поворотної допомоги у розмірі до 100,5 тис грн для відкриття чи розвитку власного бізнесу) [4] та ін. Проте, інший вектор бюджетної політики, що передбачає розвиток механізмів фінансового стимулювання відновлення та будівництва житлового фонду для постраждалих від війни поки не має відчутного прогресу в реалізації. На сьогодні відновлення зруйнованого або

пошкодженого житла відбувається за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також коштів субвенції на реалізацію проектів у межах Програми з відновлення України. Ця субвенція передбачає співфінансування проектів відновлення соціальної та житлової інфраструктури на територіях, звільнених від іноземного агресора, а джерелом її фінансування виступають кошти залученої Україною позики Європейського інвестиційного банку. Проте, встановлені законодавчі обмеження та недостатність бюджетних ресурсів у постраждалих від війни регіонах зумовлюють обмежене використання цього механізму фінансування відновлення зруйнованого або пошкодженого від війни житлового фонду. Разом з тим, вироблення дієвих підходів до досягнення довгострокових цілей бюджетної політики матиме відчутний ефект у контексті збалансування системи публічних фінансів, зниження боргового навантаження на економіку, утвердження довгострокової траєкторії до відновлення добробуту суспільства.

Список використаних джерел

1. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 1 (10). С. 19-34.
2. Канева Т., Галабурда А. Бюджетна політика держави в умовах воєнного стану. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 4. С. 98-109.
3. Кожен третій українець зазнав матеріальних втрат внаслідок розв'язаної Росією війни, – група «Рейтинг». URL: https://lb.ua/news/2022/10/05/531581_kozhen_tretiy_ukrainets_zaznav.htm
4. Працює програма допомоги на розвиток власної справи громадянам із малозабезпечених сімей. URL: <https://minre.gov.ua/2023/03/16/praczuuye-programa-dopomogy-na-rozvytok-vlasnoyi-spravy-gromadyanam-iz-malozabezpechenyh-simej/>
5. Час працювати: як отримати допомогу від держави на відкриття власної справи. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/dopomoga-na-vidkrittya-biznesu-yak-otrimati-dopomogu-vid-derzhavi-na-vidkrittya-vlasnoj-spravi-novini-ukrajina-11901714.html>